

Slægten Goldkette: en jødisk cirkusfamilie

Ordet cirkus har ingen særlig jødisk klang på dansk. Alligevel er der en jødisk slægt med forbindelser til Danmark, hvis beskæftigelse har været netop dét gennem flere århundreder. Allan Falk gennemgår i denne artikel adskillige af den jødiske cirkusfamilies mange medlemmer, som inkluderede både cirkusdirektører, linedansere, klovne og hesteryttere.

Af Allan Falk

Indledning

Det er velkendt, at jøder op til det 19. århundrede generelt var afskåret fra en række håndværkererhverv, og at de derfor måtte ernære sig på anden vis, typisk som hosekræmmere, småhandlende og lignende, men også med pengeudlån, hvad der gjorde dem upopulære i kristne befolkninger. Men der var dog andre muligheder. Denne artikel handler om en familie, der ernærede sig som artister af forskellig slags, et erhverv, der ikke var begrænset af landegrænser, men hvor der dog kan påvises særlige forbindelser til Danmark: slægten Goldkette. Med denne artikel er mit mål at kaste lys på en familie, som i mere end 250 år har udøvet et erhverv, som næppe mange forbinder med jøder.

Den ældste, kendte person i slægten Goldkette var en linedanser ved navn Levi, som formentlig blev født omkring år 1718. Alle andre data om ham er ukendte. Han var særligt berømt for linedans med piruetter uden balancestang og optrådte ved kejserinde Maria Theresia af Østrigs kroning i 1740. Som tak herfor fik han en guldkæde, og således fik slægten sit efternavn. Dette er i hvert fald, hvad Jette Goldkette Sørensen har fundet frem til og har fortalt mig sammen med mange andre oplysninger.¹

De første fire generationer

Levi Goldkette fik en søn, Francois (Levi) Goldkette,

født ca. 1748. Han var linedanser som sin fader, men også hesterytter uden sadel. Francois Goldkette fik sønnen Wulff Levi (født i København 1778, død 1833 i Küstrin, Preussen (i dag Kostrzyn nad Odrą, Polen)). Wulff Levi Goldkettes fødsel er den tidligste tilknytning, Goldketteslægten har til Danmark. Men det må bemærkes, at der ikke findes nogen skriftlig kilde til hans fødsel, oplysningen herom er alene baseret på mundtlig overlevering. I det hele taget er mange af de følgende oplysninger om datoer og steder for fødsler og død alene baseret på mundtlig overlevering og ikke dokumenterbare kilder, hvilket hænger sammen med, at cirkusfamilier jo ustandselig flytter fra sted til sted.

Cirkus som begreb opstod allerede i oldtiden, hvor det var en betegnelse for et sted indrettet til forestillinger af meget forskellig art, herunder religiøse ceremonier, hestevæddeløb, kampe mod dyr med videre. I Rom var det største cirkus Cirkus Massimo, hvis ruiner kan beses den dag i dag.² I nyere tid anses cirkus som begreb for forestillinger, hvori indgår mange forskellige slags optrædener, såsom dressurridninger, forevisning af vilde dyr, jonglering, linedans, pantomimer og så videre som skabt i England af Philip Astley i 1770. Idéen bredte sig i Europa, også til Danmark, hvor englænderen James Price i 1795 gav forestillinger på Dyrehavsbakken og i Aalborg. Men parallelt hermed fortsatte mange artister deres hidtidige virke med enkeltmandsforestillinger på markeder og lignende langt ind i 1800-tallet.

Wulff Levi Goldkette kaldte sig Louis Goldkette, og under det navn – eller blot L. Goldkette – kan man finde oplysninger om ham i form af annoncer, hvori han inviterer til forestillinger med linedans. Men han fortsatte ikke kun familietraditionen med linedans. Han var også ”Mechanicus” – et gammelt ord for tryllekunstner – og som sådan indrykkede han annoncer for sine forestillinger. I *Kiøbenhavnns kongelig alene privilegerede Adressecomptoirs Efterretninger* den 12. juli 1816 finder man følgende:

Med kongl. Allernaadigst Tilladelse har Undertegnede den Ære, Tirsdagen den 16de Juli 1816 [...] at forvise: 1) endeel, hvoriblant mange nye mekaniske Kunster; 2) vil Undertegnede selv udmærke sig i forskjellige Balancestykker, saavel i at balancere tungt som let; tillige vil Henriette Goldkette, et Barn paa 4 Aar, balancere paa en 8 Fod høj Stige; og til Slutning 3) vil hele Familien udmærke sig i forskjellige svære gymnastiske Øvelser. Skuepladsen er i det dramatiske litteraire Selskabs Lokale i Store Kongensgade Nr. 58. Billetter ere dagligen at erholde [...] L. Goldkette
Mechanicus

Til belysning af Wulff Levi Goldkettes alsidighed citeres også fra en annonce i samme avis den 3. marts 1817:

Med kongelig allernaadigst Tilladelse agter Mechanicus Goldkette at forevise i Gaarden Nr. 205 paa Hjørnet af Kongens Nytorv og Norgesgaden Torsdagen den 6te Marts, først et af den berømte Philadelphias mærkeligste Stykker, hvormed samme for flere Aar har moret Publikum, han tager Hovedet af sin Søn Hartvig, præsenterer det og efter Forløb af 5 Minutter sætter det igjen til Kroppen; 2de blæser en Turtel Due i Trompet; 3de practiserer han et Lommeuhr af Lommen på en af de Herrer Tilskuere uden at blive bemærket; 4de viser han adskillige nye i Holland forfærdigede mekaniske Stykker; og 2den Act: æquilibristiske Kunster af hans Familie [...] Billetter bekommes fra Mandag til Tirsdag i mit Logis Nr. 78 i Vognmagergaden 1ste Sal [...]

Som det fremgår af annoncerne, havde Wulff Levi Goldkette familie. Han blev gift med Therese Schlaum (født 1776 i Tyskland, død ukendt). Efternavnet er alternativt Scholom eller Schlom, men det vides ikke, hvem hendes forældre var. Wulff Levi og Therese Goldkette fik i hvert fald fem børn:

1. Hartvig Goldkette (født den 2. oktober 1805 i Fürth, Bayern, død 1881 i Gråsten?). Stedet for hans død kendes ikke med sikkerhed, da jeg ikke har kunnet finde hans død i registret

for dødsfald i Gråsten (tysk: Gravenstein) i 1881. Ej heller i 1880 eller 1882

2. Hermann Goldkette (født 1807, død 1858)
3. Henriette Goldkette (født ca. 1812). Hendes eksistens fremgår alene af ovennævnte annonce af 12. juli 1816 samt af teksten til tegningen vedrørende *"Die grosse Ballon-Fahrt"*
4. Caroline Goldkette (født den 10. maj 1813 i Hildesheim, Preussen, død 1890)
5. Carl Goldkette. Hans eksistens fremgår alene af teksten til tegningen vedrørende *"Die grosse Ballon-Fahrt"*.

Det var Hartvig Goldkette, der som barn måtte lide den tort at få sit hoved savet af ved faderens forestillinger, som det fremgår i annoncen ovenfor. Han blev uddannet både kunstrytter, linedanser og tryllekunstner. Efter

faderens død i 1833 videreførte Hartvig Goldkette dennes cirkus. I 1830'erne havde det dog kun et beskedent omfang på fire personer og ni heste ved optrædener i Leipzig og Schwerin.

Hartvig Goldkette blev gift med Mine Goldstein (født 1810, død ukendt), datter af Isaack Goldstein og Zerle Blumenfeld. Zerle Blumenfeld tilhørte et gammelt cirkusdynasti eller snarere et gøgler- og artistdynasti, der allerede i 1600-tallet var kendt for akrobatik og linedans. Det kendte Cirkus Blumenfeld, der eksisterede frem til 1950'erne, blev dog først skabt af Maurice Levi Cerf (også kaldet Moritz Hirsch Levy) i 1811. Maurice Levi Cerf blev gift i Beuel (nær Bonn) med Jetta Blumenfeld, og han fik lov af byen til at bruge hendes efternavn. Spaltepladsen her tillader ikke en nærmere omtale af Blumenfeldslægten, men Maurice Levi Cerf og Jetta Blumenfeld fik ni børn, så efterslægten var stor. Under Holocaust mistede mere end 100 familiemedlemmer livet.

Hvor og hvornår Hartvig Goldkette og Mine Goldstein blev gift vides ikke, men de fik to børn:

1. Louis Goldkette (født 5. juni 1834 i Küstrin, Preussen (i dag Kostrzyn nad Odrą, Polen), død 4. september 1895 i Avignon, Frankrig)
2. Jeanette Goldkette (født 1837 i Sonderhausen, Schwarzburg-Sondershausen, død 30. april 1891 i Wien, Østrig-Ungarn).

Hartvig Goldkette optrådte ikke kun under sit eget navn. I *Allgemeine Zeitung von und für Bayern* fra den 30. april 1838 finder man følgende annonce (her kun i uddrag):

Cirque Olympique
I dag mandag den 30. april 1838, næstsidste, store
brillante underholdning i den højere ridekunst [...]
Karneval i Venedig
Komisk folkescene fremstillet af herr Goldkette [...]
Frøken Goldkette vil have den ære at fremvise sig
med helt nye saddelvendinger Verdens træ eller de

Her annonceres en af cirkusfamilien Goldkettes forestillinger *"Die grosse Ballon-Fahrt"*.

akademiske kraftanstrengelser udført af brødrene Goldkette.

Brødrene Goldkette er utvivlsomt brødrene Hartvig og Hermann Goldkette, frøken Goldkette er sandsynligvis deres lillesøster Caroline Goldkette, men det kan altså også være ovennævnte lillesøster Henriette Goldkette.

Den 13. juli 1844 blev der indrykket følgende annonce i *Oldesloer Landboten*:

Cirkus Olympicus

Jeg gør herved det ærede publikum ærbødigt bekendt med, at om lørdagene den 13. og 2. og om søndagen den 14. vil den sidste forestilling med den højere ridekunst finde sted i vores cirkus.

Slutscene om søndagen:

Et karneval i Venedig.

Komisk optrin.

Begynder kl. 5. Skuepladsen er foran badehuset.

Goldkette

Den 29. april 1845 fik Hartvig Goldkette borgerskab i Rendsborg både som kunstberider og som fotograf, efter at han i 1844 forgæves havde søgt borgerskab i Oldesloe. Der fik han afslag, selvom han havde tilbudt at investere 200 Louis d'or i byen.

I januar 1846 købte Hartvig Goldkette en ejendom i Münzstrasse, Rendsborg. Herfra drog han ud i Europa, herunder Skandinavien. Alene i Odense gav han i månederne september og oktober 1846 mere end 20 forestillinger med sit Cirkus Gymnasticus, også særforestillinger på Odense Slot for kronprinsen, den senere konge Frederik 7. med "mechanisk-physikalske Kunststykker". Broderen Herman Goldkette optrådte i Hartvig Goldkettes cirkus som komiker.

At besøgstallet til forestillingerne ikke altid var som ønskeligt, fremgår af følgende omtale i *Viborg Stifts-Tidende* fra den 30. oktober 1847:

Familien Goldkette, over hvis Præstationer flere af Landets Blade have udtalt en særdeles gunstig Dom, havde kun yderst tarvelig Besøg til deres Forestilling

paa Theatret i Torsdag Aftes saavel som igaar Eftermidd. paa Cirkus. Flere af de udførte Kunststykker osv. vare imidlertid af den Beskaffenhed, at Publikum ikke bør undlade at profitere heraf.

Et godt indtryk af familiens rejseaktivitet får man i følgende omtale i *Horsens Avis* fra den 14. juli 1853 – midt under koleraepidemien:

Det Goldketteske Kunstberider- og Liniedandserselskab aabner i dag dets Forestillinger her i Byen. Selskabet har i længere Tid givet Forestillinger i Haderslev, og er meget fordeelagtig bleven omtalt i "Dannevirke" for dets smukke Præstationer, saavel i Ridning som i Liniedands. Det har herefter givet Forestillinger i Kolding, Fredericia og Veile.

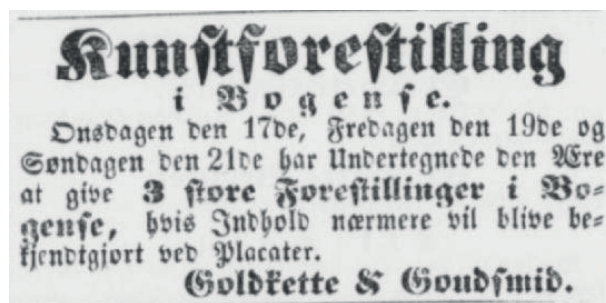
Goldkettes forbindelser til Goudsmit

I en annonce i *Fyens Stiftstidende* den 16. januar 1855 dukker et nyt navn op i Goldkettefamilien:

Kunstforestilling i Bogense

Onsdagen den 17de, Fredagen den 19de og Søndagen den 21de har Undertegnede den Ære at give 3 store Forestillinger i Bogense, hvis Indhold nærmere vil blive bekendtgjort ved Placater.

Goldkette & Goudsmid.

Også Goudsmitslægten var en gammel gøgler- og artistslægt, men fra Holland. Meijer Gerson Goudsmit (født den 12. januar 1805 i Zwolle, død den 15. februar 1864 i Sct. Josse Ten Noode ved Bruxelles, Belgien) var musiker, akrobat og sprechstallmeister. Han var gift med Leentje Jacob Blanus (født 1807 i Amsterdam, Holland, død 1864 i Belgien). Hun var kordanserinde og akrobat. Dette

ægtepar fik mindst syv børn, herunder tre, der blev gift ind i Goldkettefamilien:

1. Joseph Goudsmit (født den 27. december 1826 i Tilburg, Holland, død den 1. august 1892 i Amsterdam, Holland)
2. Betje Elise Elisabeth Goudsmit (født den 21. marts 1832 i Amsterdam, Holland, død ukendt)
3. Jeanette Meijer Goudsmit (født den 13. april 1836 i Amsterdam, Holland, død ukendt).

Betje Goudsmit blev gift med Hermann Goldkette, medens Joseph Goudsmit og Jeanette Goudsmit blev gift med Hartvig Goldkettes to børn, Jeanette og Louis Goldkette. Så ovennævnte underskrift på annoncen vedrørende forestillingen i Bogense kan således være flere forskellige kombinationer af familierne Goldkette og Goudsmit. Mit gæt er dog – tidens mandsdominans taget i betragtning – at det enten er d’herrer Hermann Goldkette og hans svigerfar Meijer Goudsmit eller Louis Goldkette og hans svoger Joseph Goudsmit.

Som ovenfor nævnt optrådte Hermann Goldkette som klovn i sin storebrors cirkus. Men han var også kunstrytter, og jeg formoder, at det var ham, der optrådte som cirkusdirektør i Bogense sammen med en Goudsmit, meget muligt hans svigerfar. Hermann og Betje Goldkette fik en søn, Francois Goldkette (født den 22. februar 1857 i Stolp, Pommern (nu Slupsk, Polen), død den 2. september 1919 i Stockholm, Sverige). Dog døde Hermann Goldkette som skrevet allerede i 1858. Hans enke giftede sig imidlertid igen, denne gang med Meyer Blumenfeld (født den 12. april 1846 i Kamen, Arnsberg, Nordrhein-Westfalen, død den 15. oktober 1892 i Ostrow Wielkopolski, Preussen (nu Polen)). Meyer Blumenfeld var barnebarn af Cirkus Blumenfelds grundlægger, Maurice Levi Cerf. Meyer og Betje Blumenfeld fik en datter, Olympia Blumenfeld (født den 5. august 1876 i Ostrow Wielkopolski, død den 21. marts 1963 i New York, USA), og når jeg omtaler hende, selvom hun ikke tilhører Goldketteslægten, skyldes det, at hun blev gift med Julius (Jules) Goudsmit, hvis moder var ovennævnte Jeanette Goldkette, Hartvig Goldkettes datter. Mere herom senere.

Også Caroline Goldkette var gift med en Meyer Blumenfeld, men dog af en ældre generation (født den 16. april 1815 i Mettmann ved Düsseldorf, død den 1. december 1894 i Moskva, Rusland). Han var søn af Maurice Levi Cerf og altså farbror til ovennævnte Meyer Blumenfeld. Caroline og Meyer Blumenfeld fik fem børn.

Wulff Goldkette/Frederik Christian Sørensen

Inden jeg går videre til næste generation, skal Wulff Goldkette omtales. Også han var søn af Wulff Levi Goldkette, men ikke af Therese. Historien er ifølge Jette Goldkette Sørensen følgende: cirkusdirektøren Wulff Levi Goldkette købte en otteårig pige for 100 daler. Pigen hed Elisabeth Funk og blev født i år 1800 i Bayern som datter af en skolelærer. Meningen var, at hun skulle gives tilbage til sine forældre efter 12 år. Det skete aldrig. Da Elisabeth Funk var 15 år, blev hun gravid. Der var ingen tvivl om, at Wulff Levi Goldkette – der på det tidspunkt var 37 år – var faderen. Jette Goldkette Sørensen mener, at Elisabeth Funk var blevet voldtaget, men det er svært at bevise mere end 200 år senere. Der kan også være tale om, at Wulff Levi Goldkette groft havde misbrugt sin på alder og erfaring beroende overlegenhed til at forføre hende, som der står skrevet i straffelovens § 223 stk. 2. Når jeg hælder mere til sidstnævnte teori, skyldes det, at Elisabeth Funk nu blev kaldt Nanette Goldkette og ikke forlod Cirkus Goldkette, men optrådte mange år i dette cirkus som linedanser. Og således fik Wulff Levi Goldkette barn nummer seks: Wollfram Levi kaldet Wulff Goldkette (født den 18. september 1816 i Næstved, død den 17. maj 1898 i Faaborg).

Fotografi af Elisabeth Funk, senere kaldet Nanette Goldkette, som i mange år optrådte i Cirkus Goldkette som linedanser. Hun blev født i år 1800 i Bayern og købt af cirkusdirektør Wulff Levi Goldkette for 100 daler, da hun var otte år gammel.

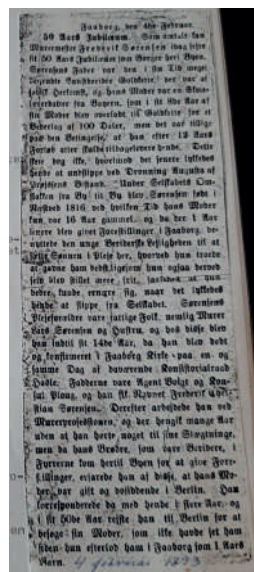
Wulff Goldkette blev ca. et år gammel sat i pleje for to år hos muremester Lars Sørensen og dennes ægtefælle Kirstine Philipsdatter i Faaborg. Og så rejste Wulff Goldkettes biologiske fader videre med sit cirkus og kom aldrig tilbage. Da drengen var syv år, ønskede plejefaderen, at han skulle døbes. Herom blev der udvekslet en højst interessant korrespondance mellem den lokale præst og biskop, der var betænkelig ved at døbe et barn uden de biologiske forældres samtykke. Herom har Martin Schwarz Lausten i *Frie Jøder?* (2005) skrevet et helt afsnit: ”Dåb af forældreløs jødisk dreng” (side 531ff.). Det endte med, at drengen ikke blev døbt på det tidspunkt. Men da han nåede konfirmationsalderen og dermed selv kunne tage stilling, blev han døbt. Dåben er registreret i Kirkebogen for Faaborg efter de registrerede konfirmander den 3. oktober 1830, hvor følgende står at læse:

Ovenmeldte Wolffkram Levi eller Wulf Goldkette, som efter mig forevist Attest, dat: Nestved d. 9 Juli 1830 er født i Nestved den 18 Septbr. 1816, omskaaret den 25 s.m. af Forældrene Wulf Levi og Nannette Goldkette, begge af den mosaiske Troesbekjendelse, blev af mig paa 20 Søndag efter Trinitatis den 24 October 1830 optaget i den evangelisk Lutherske Kirkes Samfund ved Christelig Daab, efter Ritualet, og kaldet Frederik Christian Sørensen, med Dom angaaende Religionskundskab god og for Opførsel meget godt. – Han er, efter mig forvist Attest fra Districtslæge Ortman vaccineret den 14 August 1824.

Frederik Christian Sørensen, som Wulff Goldkette altså ved sin dåb kom til at hedde, blev udlært murersvend, formentlig hos sin plejefader. Man har i årtier diskuteret, hvad der har størst betydning for den enkelte persons udvikling, arv eller miljø? For Frederik Christian Sørensens vedkommende var det tilsyneladende miljøet, der var det afgørende. Dog er der et enkelt forhold, der peger på, at hans biologiske arv måske alligevel spillede en rolle: da han var 22 år, fik han nemlig et barn uden for ægteskab med tjenestepigen Karen Marie Thomsen (født ca. 1816, død den 27. maj 1856 i Faaborg). Barnet blev sågar delvist opkaldt efter hans moder, men også efter hans plejemoder, idet hun fik navnet Nanette Marie Kirstine Sørensen (født den 13. oktober 1838 i Faaborg, død ukendt).

Frederik Christian Sørensen og Karen Marie Thomsen blev dog gift den 25. april 1840 og fik yderligere fem børn mellem 1840 og 1849. Det næst yngste barn fik navnet Elisabeth Funkine Sørensen (født den 22. april 1847, død den 16. november 1914). Det hænger sikkert sammen med, at Hartvig og Hermann Goldkette i 1840 besøgte Faaborg med deres cirkus. Her havde de kontakt med Frederik Christian Sørensen og fortalte ham, at hans biologiske moder nu boede i Berlin, hvor hun var gift med Christian Gerwig og havde fået en datter, Caroline Funkine Gerwig. Herefter korresponderede Frederik Christian Sørensen med sin moder, og i 1866 besøgte han hende i Berlin.

Lige så flyvsk som cirkusfamilien Goldkette fremstår på landkortet, lige så jordbunden fremstår Frederik Christian Sørensen og (i hvert fald de fleste af) hans efterkommere. Da nærværende artikel handler om cirkusfamilien, vil jeg kun komme med følgende yderligere oplysninger om denne gren af Goldketteslægten: ovennævnte datter Elisabeth Funkine Sørensen blev gift med børstenbinder Andreas Julius Bülow (født den 21. maj 1839 i København, død efter FT 1916) og fik fire børn med ham, heriblandt datteren Oda Andrea Elisabeth Bülow (født den 6. april 1883, død ukendt). Hun blev gift med tøffelmager Laurits Johannes Christiansen (født den 5. september 1880 i København, død ukendt), og de fik fem børn, heriblandt en søn i 1904, der blev døbt Herman Wulff Goldkette Christiansen. Drengen døde imidlertid af tuberkulose kun et år gammel.

Avisudklippet fra den 4. februar 1893 i anledning af Frederik Christian Sørensens 50 års jubilæum som borger i Faaborg attesterer, at hans moder Elisabeth Funk blev købt af” den i sin Tid meget bekendte Kunstberider Goldkette, der var af jødisk Herkomst” for 100 daler.

Efter Karen Marie Thomsens død blev Frederik Christian Sørensen gift med Emilie Christine Jensen (født den 4. august 1817 i Faaborg, død den 19. oktober 1880 i Faaborg). De fik tre børn, herunder Hans Herman Marius Sørensen (født den 20. september 1857 i Faaborg, død den 30. oktober 1932 i Faaborg). Han blev murermester som sin fader og blev den 3. december 1880 gift i Faaborg Kirke med Marie Kirstine Rasmussen (født den 27. januar 1854 i Strandhuse, død den 14. marts 1932 i Faaborg). De fik tre sønner, heriblandt Hermann Goldkette Sørensen (født den 7. marts 1894 i Faaborg, død den 2. september 1964 i København). Jette Goldkette Sørensen er sidstnævntes barnebarn. Man må derfor formode, at historien om den jødiske dreng Wulff Goldkette, der blev til Frederik Christian Sørensen, er blevet overleveret i slægten gennem flere generationer.

Fotografi af Frederik Christian Sørensen, som blev født i september 1816 i Næstved som søn af cirkusdirektør Wulff Levi Goldkette og linedanser Elisabeth Funk, kaldet Nanette Goldkette.

Femte generation

Hartvig og Mine Goldkettes søn Louis Goldkette gik i sin faders fodspor og blev uddannet kunstberider. Senere blev han også cirkusejer som sin fader. Han blev i juni 1862 gift i Whitechapel i London med Jeanette Meijer Goudsmit (født den 13. april 1836 i Amsterdam, Holland, død ukendt). Hun var som tidligere nævnt en søster til Betje Goudsmit, der var gift med Louis Goldkettes farbror Hermann Goldkette. Jeanette Meijer Goudsmit var uddannet kunstrytterske og linedanser. Louis og Jeanette Goldkette fik ikke mindre end 11 børn, og deres respektive fødesteder afspejler det omflakkende cirkusliv, de har levet:

1. Benoit Goldkette (født den 13. juni 1857 i Nykøbing F. eller i Breslau, Preussen (nu Wrocław, Polen), død den 8. juni 1934 i Plymouth, USA)
2. Jean (Chan) Gaston Charles Goldkette (født den 21. november 1862 i Liverpool, England, død i USA)
3. Malles Mine Goldkette (født den 18. december 1865 i Mons, Belgien, død den 14. maj 1951 i Los Angeles, USA)
4. Clara Goldkette (født den 8. oktober 1867 i Nyborg, død den 5. november 1940 i USA)
5. Ancholine Goldkette (født ca. 1868 i Taarbæk, død den 9. oktober 1961 i Californien, USA)
6. Emiel Goldkette (født den 14. december 1869 i Assens, død den 18. august 1871 i Flensborg (begravet på den mosaiske begravelsesplads i Friedrichstadt))
7. Verginie Goldkette (født ca. 1872 i Barmstedt, Preussen død ukendt)
8. Alfred Goldkette (født ca. 1876 i Ratzeburg, Preussen død ukendt)
9. Frankonie Goldkette (født den 1. november 1877 i Malmø, Sverige, død den 9. maj 1962 i Livonia, USA)
10. Baptiste Louis Goldkette (født den 28. juni 1879 i Nyborg, død den 22. juni 1920 i Chicago, USA)
11. Eline Goldkette (født den 11. marts 1888? i Lund, Sverige, død den 14. april 1964 i Los Angeles, USA). Eline må være født tidligere, eftersom hendes moder er født i 1836.

Den eneste af ovennævnte fødsler i Danmark, der mig bekendt foreligger dokumentation for, er Emiel Goldkettes.

Louis og Jeanette Goldkette havde tilsyneladende vinterkvarter i Faaborg i vinteren 1869-1870. I hvert fald er de og deres seks ældste børn registreret i folketællingen den 1. februar 1870 i Faaborg, Vestre Rode, husnr. 320, en ejendom kaldet "Vennergylst". Louis – stavet Lui – bliver betitlet berider, og hans fødested angivet som Frankrig. Og når jeg tror, at der er tale om et vinterkvarter, er

det baseret på, at der hos familien bor en ung mand og en ung pige, begge kristne og benævnt "Tyende", henholdsvis født i Assens og i Svanninge.

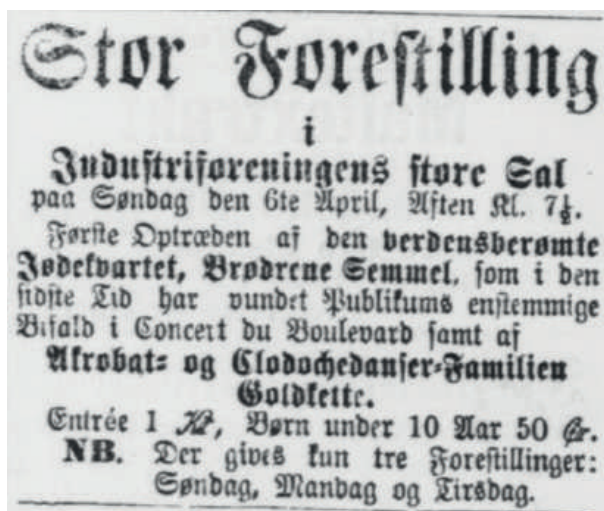
Det er nærliggende at tro, at Louis Goldkette har taget kontakt til sin farbror Frederik Christian Sørensen, når han alligevel var på de kanter, men jeg har ingen dokumentation herfor. Hvad angår cirkusforestillinger på Fyn i sæsonerne 1869 og 1870, er der kun fundet en enkelt annonce i *Fyens Stiftstidende* fra den 19. august 1869:

I morgen, Fredag
Stor Forestilling paa Heden.
Løvedag ingen Forestilling.
Søndag sidste store Forestilling.
Ærbødigst Goldkette

Eftersom der ikke er oplyst noget fornavn, er det jo ikke til at sige, om det er Louis Goldkettes eget cirkus. Det er det heller ikke i følgende annonce i *Fyens Stiftstidende* den 5. april 1879, som jeg imidlertid medtager for at vise en ny disciplin, som familien Goldkette her optræder med. Men hvem det mere præcist er, tør jeg ikke sige:

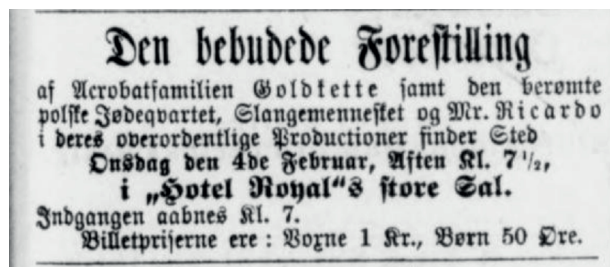
Stor Forestilling i Industriforeningens store Sal. Paa Søndag den 6te April, Aften Kl. 7½
Første Optræden af den verdensberømte Jødekvartet, Brødrene Semmel, som i den sidste Tid har vundet Publikums enstemmige Bifald i Concert du Boulevard samt af Akrobat- og Clodochedanser-Familie Goldkette.

Ifølge Meyers fremmedordbog skulle den pågældende dans være en vild cancan. I øvrigt skurrer det vel i vore dage at læse en omtale af brødrene Semmel som "Jødekvartet". Men eftersom der er tale om en annonce, formentlig indrykket af en Goldkette, har man dengang tilsyneladende ment, at det var positivt.

I folketællingen pr. 1. februar 1880 finder man Louis og Jeanette Goldkette og deres nu 10 børn i Aarhus, Rosensgade 20. Ifølge denne er Louis Goldkette født i Rendsborg. Men hverken denne oplysning eller oplysningen om Frankrig som fødested i folketællingen 1870 er rigtige, for der eksisterer en fødsels- og omskærelsesattest for Louis Goldkette. Her står skrevet, at han er født og omskåret i Küstrin i Preussen (i dag Kostrzyn nad Odrą, Polen), omskærelsen i nærværelse af vidner, hvis navne ligeledes er oplyst. I øvrigt er der i nævnte folketælling 1880 i rubrikken "Stilling i Familien" skrevet "Acrobatselskabet" med lodret skrift. Samme sted er registreret Isak Cohn, 23 år, mosait, født i Frankfurt, "Gymnastikker", og hans ægtefælle Virginie født Dringla, 28 år, mosait, født i Frankrig.

”Acrobatselskabet” lå ikke passivt i vinterkvarter. I *Aarhuus Stifts-Tidende* for den 2. februar 1880 finder man følgende annonce:

Den bebudede Forestilling af Acrobatfamilien Goldkette samt den berømte polske Jødekvartet, Slangemennesket og Mr. Ricardo i deres overordentlige Productioner finder Sted

Onsdag den 4de Februar, Aften Kl. 7 1/2 i ”Hotel Royal”s store Sal.

Indgangen aabnes Kl. 7.

Billetspriserne ere: Voxne 1 Kr., Børn 50 Øre.

Så kan man spekulere på, om ovennævnte Isak Cohn mon er identisk med ”Mr. Ricardo”, og ”Slangemennesket” hans ægtefælle. I øvrigt bemærkes, at der også her annonceres med en ”Jødekvartet”, utvivlsomt ment som positivt.

Jeanette Goldkette (datter af Hartvig Goldkette og Mine født Goldstein) blev gift med Joseph Goudsmit, bror til Betje og Jeanette Goudsmit. De fik syv børn:

1. Manes Goudsmit (født den 8. september 1860 i Aalborg, død ukendt)
2. Adolph Goudsmit (født den 11. december 1862 i Aabenraa, død den 6. april 1934 i New York, USA)
3. Meyer Goudsmit (født den 20. april 1864 i Rendsborg, Slesvig-Holsten, død den 15. september 1866, begravet på den mosaiske begravelsesplads i Odense)
4. Oscar Goudsmit og
5. Therese Goudsmit (tvillinger født den 15. september 1866 i Odense, død ukendt). Deres fødsler blev indført i kirkebogen for

Skt. Knuds sogn i Odense vel at mærke uden navne, men med en bemærkning i rubrikken til faddere: ”bortreist”. Derimod er i forældrerubrikken korrekt anført:

”Kunstberider Joseph Goudsmit og Hustru Jeanette Goldkette, 32 ...”

6. Arnold Goudsmit (født den 6. april 1868 i Horsens, død den 25. januar 1947). Arnold Goudsmits fødsel er indført i ministerialprotokollen for Det Mosaiske Troessamfund i Horsens. Det gælder også hans omskærelse den 13. april 1868
7. Julius (Jules) Goudsmit (født den 26. december 1872 i Preussen, død den 11. april 1956 i New York, USA).

Joseph Goudsmit har ud over sit (formodede) samarbejde med Louis Goldkette også optrådt med cirkus i eget regi. Således er der i *Aarhuus Stifts-Tidende* for den 1. juni 1865 indrykket følgende annonce:

Cirkus fra Holland

Fredag den 2den Juni Kl. 6 Efterm., gives en stor Forestilling i den højere Hestedressur og Linedands m.m.

Skuepladsen er ved Slagter Christensens Bopæl ligeoverfor ”Vennelyst”.

Goudschmidt

Francois Goldkette (søn af Hermann Goldkette og Betje Elise Elisabeth Goudsmit) blev gift med Ernestine Herbst (født den 27. december 1861 i Ostrow, Preussen (nu Ostrów Wielkopolski, Polen), død den 18. marts 1934 i København og begravet på Mosaik Vestre Begravelsesplads), datter af Nathan Herbst og Rosalie Lazaner. Francois og Ernestine Goldkette fik fire børn:

1. Hermann Goldkette (født den 9. juni 1885 i Ostrow, Preussen (nu Ostrów Wielkopolski, Polen), død den 18. september 1949 i Stockholm, Sverige)
2. Carl Goldkette (født den 17. juli 1889 i Seesen, død den 13. maj 1937 i Gøteborg, Sverige)
3. Benno Bruno Goldkette (født den 23. august 1891 i Stettin, Preussen (nu Szczecin, Polen), død den 30. oktober 1937 i Malmø, Sverige)
4. Natini (Tini) Goldkette (født den 8. januar 1895 i Hirschberg, Preussen (nu Jelenia Góra, Polen), død den 24. maj 1952 i Uppsala, Sverige).

Allerede i 1877 var der blevet bygget en permanent cirkusbygning i Sundsvall, Sverige, kaldet Rullan. Bygningen var den første af sin slags nord for Stockholm. Hertil kom i efteråret 1898 Det store Nederlandske Cirkus, hvis direktør var ”G. Jules”, altså Julius (Jules) Goudsmit. Blandt artisterne var hans fætter Francois Goldkette og dennes da 13-årige søn Hermann Goldkette, som optrådte med volter på usadlet hest. Francois Goldkette overtog i 1901 ledelsen af dette cirkus under navnet Cirkus G. Francois, men dette cirkus gik konkurs i 1909, og i de følgende år rejste han med forskellige andre cirkus. I 1914 rejste Francois Goldkette og hans familie med Cirkus Strassburger, den fjerde jødiske cirkusfamilie, som nævnes i denne artikel, og vistnok den største. I vinteren 1914-1915 overvintrede Cirkus Strassburger i Gävle i Sverige, og Francois Goldkette blev da indskrevet som borger i byen. Fra september til november 1917 var han på en kort visit i København, men i øvrigt havde han og familien fortsat hjemsted i Sverige, således som det fremgår af sønernes dødssteder. Mere om sønnerne senere.

Sjette og senere generationer

Som det fremgår ovenfor, er der alene i sjette generation af Goldkettefamilien 15 personer, så det vil føre for vidt at gå i detaljer med hver enkelt af disse, endside deres efterkommere. Jeg vil kun lave enkelte ”nedslag”:

Cirkus i cirkustelt, som vi kender det i dag, er en amerikansk opfindelse, der kom til Europa i midten af

1850’erne. Hvad angår slægten Goldkette, kom Cirkus Jules med et sådant telt til Danmark i sommeren 1900. Dette cirkus er navngivet efter ovennævnte Julius (Jules) Goudsmit, søn af Joseph Goudsmit og Jeanette Goldkette. Cirkus Jules blev beskrevet således af redaktør Jørgen Andersen i *Horsens Folkeblad*:

I Aftes var det store Cirkustelt næsten helt fuldt; der var vel nok halvandet Tusind Mennesker i Cirkus. Arrangementet minder lidt om Cirkus i København. Der er skraat Gulv, saa Tilskuerpladsen hæver sig amfiteatralsk, og Publikum paa 2. og 3. Plads ser derfor ligesaa godt som de paa 1ste. Musiktribunen er oppe under Telttaget over Udgangen til Stalden.

I *Vejle Amts Folkeblad* for den 29. april 1905 finder man følgende annonce:

Cirkus Variété Internationale,
 Direktør Oscar Goudsmidt, giver
i Børkop
 Mandag den 1. Maj og Tirsdag
 den 2. Maj Kl. 8
store Forestillinger
 i sit elegant indrettede Cirkustelt,
 med egen brillant Gasbelysning,
 bestaaende i Dressur, Akrobatik,
 Ballet og komisk Pantomime osv.
 Circus'en rummer 800 Personer.
 Billetpriser: 1ste Plads 1 Kr.,
 2de Plads 75 Øre, Galleri 50 Øre.

Cirkus Variété Internationale,
 Direktør Oscar Goudsmidt, giver i Børkop Mandag den 1. Maj og Tirsdag den 2. maj Kl. 8 store Forestillinger i sit elegant indrettede Cirkustelt med egen brillant Gasbelysning, bestaaende i Dressur, Akrobatik, Ballet og komisk Pantomime osv. Circus'en rummer 800 Personer. Billetpriser: 1ste Plads 1 Kr., 2. Plads 75 Øre, Galleri 50 Øre. Yderligere Program ses paa udsendte Plakater.

Truppen Quatour Grec bestod af fire af Louis Goldkette og Jeanette Goudsmits døtre, Mine, Clara, Ancholine og Eline. Fotografiet er fra 1895.

Oscar Goudsmit var bror til Julius Goudsmit, så her har vi altså to brødre, der står i spidsen for hver sit cirkus.

Fire af Louis Goldkette og Jeanette Goudsmits døtre, Mine, Clara, Ancholine og Eline, dannede en trup kaldet Quatour Grec. Det var fire smukke kvinder, se foto fra 1895, som optrådte for fulde huse.

Alle de børn af Louis Goldkette og Jeanette Goudsmit, der blev voksne, udvandrede formentlig til USA, således som det fremgår af deres respektive dødssteder. Kun Verginie og Alfred Goudsmits dødssteder er ukendte. Også Jeanette Goldkette og Joseph Goudsmits ældste og yngste søn udvandrede til USA.

Følgende oplysninger er primært baseret på en artikel af Anthony Baldwin, "Le mysterieux monsieur Goldkette", omhandlende Jean Goldkette (fødsel ukendt, død den 24. marts 1962 i Santa Barbara, Californien, USA). Hans moder var Ancholine Goldkette, mens faderen er ukendt. Han blev en berømt jazzkapelmester i 1920'ernes USA som leder af et af de bedste hvide orkestre – på det tidspunkt var der total raceadskillelse. Jean Goldkettes baggrund var en uddannelse som klassisk pianist på konservatoriet i Moskva (ifølge hans egne oplysninger). Hans orkestermedlemmer var de bedste hvide musikere såsom kornettisten Bix Beiderbecke, brødrene Dorsey: basunisten Tommy Dorsey og klarinettisten og alt-saxofonisten Jimmy Dorsey, guitaristen Eddie Lang, violinisten Joe Venuti samt sangeren og komponisten Hoagy Carmichael.

Selvom han blev en kendt orkesterleder, er oplysningerne om hans fødsel uklare og forskellige. Jean Goldkette oplyste selv, at han var født i Valenciennes i Frankrig. Men eftersøgninger viser intet spor af ham. Derimod fremgår det af registreringen af hans ankomst til Ellis Island den 17. juli 1910, at han var født den 18. maj 1893 i Patras i Grækenland, og at hans nationalitet var dansk. Han kom ikke til USA sammen med sin moder – endsiige sin fader – men derimod sammen med sin morbror Jean (Chan) Gaston Charles Goldkette. Ifølge rygter i familien skulle Jean Goldkettes fader være ingen ringere end den daværende græske kronprins Constantine 1. (1868-1923). Og helt utænkeligt er det vel ikke, at der har været en romantisk forbindelse mellem en kongelig person og en smuk cirkusprinsesse. Som Baldwin bemærker i sin artikel, kunne de jo formentlig tale dansk sammen, eftersom Constantine 1. som sønnesøn af Christian 9. var født og opvokset i København, og Ancholine Goldkette i hvert fald var født i Danmark og periodevis opholdt sig der. Men der findes ingen dokumentation for Jean Goldkettes fødsel hverken i Patras eller i Valenciennes.

Nok så væsentligt som de uklare oplysninger om hans fødsel er hans virke som jazzkapelmester. Han var leder af adskillige orkestre, mest kendt er hans Victor Recording Orchestra, hvis musik kan høres på YouTube. Desværre

kunne han på et tidspunkt i året 1927 ikke betale løn til sine topmusikere, som så blev hyret af konkurrenten Paul Whiteman. Jean Goldkette levede herefter hovedsageligt af at være impresario og bookingagent for andre orkestre. Filmen *Some like it hot* fra 1959, hvor Marilyn Monroe spillede den kvindelige hovedrolle som sangerinde i orkestret Sue and her Syncopators, skabte fornyet interesse for orkestermusikken fra 1920'erne, og det bevirkede en kort revival for Jean Goldkette som jazzkapelmester inden hans død i 1962.

Jean Goldkette blev en berømt jazzkapelmester i 1920'ernes USA. Han ledte adskillige orkestre, blandt andre det kendte Victor Recording Orchestra. Foto: The Jean Goldkette Foundation.

4 Bronetts og Cirkus Scott

Francois Goldkette og Ernestine Herbsts fire sønner blev alle klovne og udgjorde i mellemkrigstiden en af datidens berømteste klovnegrupper under navnet 4 Bronetts. Dette kaldenavn blev senere deres efternavn. Den ældste, Hermann Bronett, blev gift med Isabella Sibylla Blumenfeld (født den 9. december 1889 i Mackenbach, død 1972 i Stockholm, Sverige). Hun var datter af Louis Blumenfeld og Maria Strassburger, så i dette ægteskab blev alle fire jødiske cirkusfamilier, som er nævnt i denne artikel, forenet.

Carl Bronett blev gift med Sara Rosita Blumenfeld (født den 1. september 1891 i Mühlhausen, død den 14. august 1963 i Göteborg, Sverige), datter af Karl Blumenfeld og Elisabet Kinsbergen. Hun og Isabella Sibylla Blumenfeld var kusiner. En bror til Sara Rosita Blumenfeld, Rudolf (Rudi) Blumenfeld, døde i øvrigt

i Gentofte den 19. oktober 1985 og blev begravet på Mosaisk Vestre Begravelsesplads.

Bruno Bronett blev gift med Käte Margarete Frühling (født den 24. december 1906 i Glogau, Preussen (nu Głogów, Polen), død den 17. juli 1991 i Stockholm, Sverige).

Pr. 1. maj 1923 blev tre af brødrene, Hermann, Bruno og Natini, samt deres moder Ernestine og Hermanns ægtefælle Sybilla (således stavet) registreret i Politiets Mandtal København på adressen Viktoriagade 9. Alle angiver som erhverv, at de optræder som artister i Cirkus Schumann. Og alle har på dette tidspunkt endnu efternavnet Goldkette. Den fjerde bror, Carl Bronett, samt hans ægtefælle Sara Rosita Blumenfeld er i samme mandtal registreret på adressen Jernbanegade 6 (huset ved siden af cirkusbygningen).

I 1937 grundlagde brødrene Bronett Cirkus Scott. Både Carl og Bruno Bronett døde samme år, men deres enker trådte til, og Cirkus Scott blev efter Anden Verdenskrig efterhånden Sveriges største cirkus. Fra 1949 var det Bruno Bronetts enke Käte Bronett, der videreførte Cirkus Scott. Hun trak sig tilbage i 1982 og overlod ledelsen til sin søn Francois Alexander Bronett (født den 27. august 1932 på Rigshospitalet i København, død den 31. januar 1994 i Monte Carlo, Monaco). Francois Alexander Bronett var gift med Carla Luise Erna Schwede (født den 16. februar 1931 i Hamborg, død ukendt), og deres to sønner, Bruno Henry Francois Tini Bronett (kaldenavn Henry, født den 17. oktober 1961 i Stockholm, Sverige) og Karl Robert Lars Bronett (kaldenavn Robert, født den 28. december 1964 i Stockholm, Sverige), videreførte Cirkus Scott frem til 2004. Siden har der kun været enkelte turnéer. En detalje af særlig dansk interesse er, at Harald Madsen, bedre kendt som Bivognen (*Släpvagnen* på svensk), i 1938 var klovn i Cirkus Scott.

Slutteligt skal her nævnes, at man i folketællingen 1940 på Odensevej 31 i Faaborg finder ægteparret Alexander August Hugo Blumenfeld (født den 24. august 1863 i Delft, Holland, død den 1. maj 1949 i Faaborg) og Rosa Eugenie Hortence Goudsmit (født den 10. juni 1865 i Gent, Belgien, død den 17. august 1942 i Faaborg). Han

var sønnesøn af grundlæggeren af Cirkus Blumenfeld, Maurice Levi Cerf, og var selv kunstrytter. Hun var barnebarn af ovennævnte Meijer Gerson Goudsmit og datter af Gerson (Gerard) Goudsmit, hvis tre søskende alle blev gift med en Goldkette.

LITTERATUR

Baldwin, Anthony

2005 "Le mysterieux monsieur Goldkette".
Tilgængelig online:
http://www.vjm.biz/new_page_7.htm
(13-05-20)

Circus Blennow and Blumenfeld Genealogy
<https://blennowgenealogy.wordpress.com/circus-blumenfeld-overview-general-history/>

Dansk-Jødisk Genealogisk Database
<http://tom.brondsted.dk/djgdb/?ged=1&lang=da>

Dettmer, Frauke
2014 "Jüdische Zirkusfamilien in Rendsburg und Schleswig-Holstein". *Rendsburger Jahrbuch* 2014.

Enevig, Anders
1982 *Cirkus i Danmark, bd. 1-3*. Lyngby: Dansk Historisk Håndbogsforlag Aps 1982.
Tilgængelig online: <https://dis-danmark.dk/bibliotek/910686.pdf> (30-05-20)

1995 *Cirkus og gøgl i Odense 1640-1825*. København: Lindhardt og Ringhof 1995.

2018 *Cirkus- og gøglerlægter. Miljø og stamtavler*. København: Lindhardt og Ringhof 2018.

Knudsen, Mikkel
"En foranderlig kunststart – Cirkus gennem 250 år". Tilgængelig online:
<https://cirkusmuseet.dk/cirkushistorier/foranderlig-kunststart-cirkus-gennem-250-aar/>
(13-05-20)

Lagercrantz, Victoria

2012 "Robert Bronett: Nu ska våra barn få leva det magiska cirkuslivet!" *Hemmets Journal*.
Tilgængelig online:
<https://www.hemtrevligt.se/hemmetsjournal/artiklar/manniskor/20120528/robert-bronett-nu-ska-vara-barn-fa-leva-det-magiska-cirkuslivet/> (13-05-20)

Lausten, Martin Schwarz

2005 *Frie Jøder?* København: Forlaget Anis 2005, s. 531ff.

Margolinsky, Julius

1978 *Jødiske Dødsfald i Danmark 1693-1976*. København: Dansk Historisk Håndbogsforlag 1978.

Metzon, Hans

1991 *Jødiske begravelser i Danmark 1984-1990*. København.

Olofsson, Marie

1995 *Bronetts. Historien om en cirkusfamilj*. Stockholm: Fischer & Co. 1995.

Otte, Marline

2006 *Jewish Identities in German Popular Entertainment 1890-1933*. New York: Cambridge University Press 2006.

Söderholm, Inger

2008 "Cirkus i Sundsvall". Tilgængelig online:
<http://sok.sundsvallsminnen.se/dokument/info?AID=4749&TES=Dtext> (13-05-20)

Zander, Sylvina

2016 *"Ich bin an diesem Ort geboren". Die Geschichte der Oldesloer Juden*. Kiel/Hamburg: Wachholtz Verlag 2016.

NOTER

1. Jette Goldkette Sørensen hører selv til slægten – som hendes mellemnavn antyder – og har forsket i den i mange år. Artiklen er mestendels baseret på hendes oplysninger, eftersom kildematerialet og litteraturen hertil er sparsom. Jette Goldkette Sørensen har i øvrigt lagt mange oplysninger om de enkelte medlemmer af slægten på netværkswebstedet ”Geni” (www.geni.com).
2. Se for eksempel https://en.wikipedia.org/wiki/Circus_Maximus
3. Se Mikkel Knudsens artikel ”En foranderlig kunstart – Cirkus gennem 250 år”: <https://cirkusmuseet.dk/cirkushistorier/foranderlig-kunst-art-cirkus-gennem-250-aar/>
4. Det er Jette Goldkette Sørensens opfattelse, at denne person ikke eksisterer, men at Henriette er et alternativt navn til nedennævnte Elisabeth Funk.
5. Se https://de.wikipedia.org/wiki/Circus_Blumenfeld
6. Avisen er gjort tilgængelig online. Se annoncen her: https://books.google.dk/books?id=5O9DAAAACAAJ&pg=RA12-PP2&lp-g=RA12-PP2&dq=circus+olympique+goldkette&source=bl&cots=E3kvfdttaf&sig=ACfU3U3jf0ndFX3Px_W8Y2yDt-N62NNaQbg&hl=en&sa=X&ved=2ahUKewjv_OfPn9Ho-AhVI26QKHeNwA4UQ6AEwEHoECAwQNg#v=onepage&q=circus%20olympique%20goldkette&f=false
7. Oversat fra tysk til dansk af artiklens forfatter.
8. Isin artikel ”Jüdische Zirkusfamilien in Rendsburg und Schleswig-Holstein” oplyser Frauke Dettmer, at der i Rendsborg – modsat i Oldesloe – var en jødisk menighed, men hvilken betydning dette havde, er ikke muligt at fastslå.
9. En Louis d’or svarer til 20 franske Francs, så 200 Louis d’or svarer til 4.000 Francs.
10. Se Frauke Dettmers artikel ”Jüdische Zirkusfamilien in Rendsburg und Schleswig-Holstein”.
11. Navnet er stavet på forskellige måder i forskellige kilder. Jeg har valgt den oprindelige i de hollandske kilder: Goudsmit. Julius Margolinsky har i *Jødiske Dødsfald i Danmark 1693-1976* på side 600 stavet det Goudsmidt.
12. Ad fødsel se registreringen her: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=21976002#442188,79797712>
13. Registreringen kan ses her: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=54314#54314,11882692>
14. I henhold til Tyendeloven af 1854 blev tyende ansat for et halvt år ad gangen med skiftedag den 1. november eller den 1. maj.
15. Se deres registrering her: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=56884#56884,12055471>
16. Baldwin 2005.
17. Se indførslen i kirkebogen her: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=17138175#180629,30656512>
18. Se ministerialprotokollen her: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?epid=21638150#402753,74548818>
19. Margolinsky 1978, s. 262.
20. Söderholm 2008, s. 1.
21. Ibid., s. 13.
22. Ifølge *Gefle Dagblad*, se <https://www.gd.se/artikel/bronett-francois>
23. Enevig 1982, s. 36ff.
24. Ibid., s. 50.
25. Ibid.
26. Se http://www.vjm.biz/new_page_7.htm
27. Orkestrets musik kan høres på YouTube, for eksempel her: www.youtube.com/watch?v=iDavtLKhZq8 eller her <https://www.youtube.com/watch?v=G5PbTO3jyos>
28. Metzson 1991, s. 16.
29. Se registreringen her: <https://www.kbharkiv.dk/kildeviser/#!?collection=2&item=7089121>
30. Se registreringen her: <https://www.kbharkiv.dk/kildeviser/#!?collection=2&item=4667591>
31. Lagercrantz 2012.
32. Se https://sv.wikipedia.org/wiki/Cirkus_Scott
33. Se deres registrering her: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=243966#243966,46640372>